

Protestantské misie v Číně¹

Lucie Borotová

Zatímco katolické misie v Číně v 16. až 18. století jsou u nás poměrně známé, o pozdějším vývoji a významném podílu protestantů na šíření křesťanství ve východní Asii nebylo zatím nic napsáno. Tento článek chce v hrubých obrysech postihnout působení protestantských misí v Číně na pozadí působení misí katolických.

Úvodem

V Číně existuje odpradáвна neúvěra vůči náboženským učení, která jsou šířena nekontrolovaně mezi lidem. „Lid“ jsou v pojetí tradičního státu prostá čci, kteří nerozliší mezi rozumným a pošetilým výkladem, a bylo proto nutné je ochraňovat. Jediná „rozumná“ víra bylo konfucianství a s ním spjaté obřady. Představa náboženské tolerance v Číně, tak jak je chápána u nás, není tedy zcela přesná. Lid v Číně byl a je ochoten se klanět bůžkům různé provenience a vystavět si na oltář modly soupeřících myšlenkových směrů, pozvat jeden den na obřad mnichy buddhistické, druhý den mnichy taoistické. To však nic nemění na skutečnosti, že oficiální postoj byl k nekonfucianským, tj. neortodoxním směrům odmítavý. Tím spíše, že u nově šířených učení šlo často o různá mesiánská hnutí, která mnohdy vedla k zničujícím rebeliím. I křesťané byli ze strany státních úředníků chápáni jako sektáři a devianti, jinými slovy jako jedna z mnoha nekonfucianských věrouk, a jako takoví byli opakovaně vystavováni represím.

Katoličtí misionáři, kterým se v druhé polovině 16. století podařilo v Číně trvale usadit, nebyli připraveni na takové zacházení. Ve vztahu k novému prostředí a náboženství nakonec uplatnili dvojí strategii: a) poznat čínská učení a vést dialog s učenci, získat si je evropskou vědou a využít jakýchkoli podobností mezi evropskou a čínskou morálkou; b) zaměřit se na prosté a chudé, mezi nimiž měli všude ve světě největší úspěch. Největší roli hrála

1 Podklady pro tuto práci jsem čerpala zejména z následujících publikací: Jacques Gernet, *China and the Christian Impact*, Cambridge: Cambridge University Press 1985; Kenneth Scott Latourette, *A History of Christian Missions in China. Society for Promoting Christian Knowledge*, London 1929; Bob Whyte, *Unfinished Encounter: China and Christianity*, London: Fount Paperbeck 1988. V práci bohužel chybí přesnější odkazy, byla totiž původně určena pro ústní přednášku, kde jich nebylo zapotřebí. Ani pro tuto písemnou verzi jsem je nemohla doplnit: použitou literaturu jsem prostudovala v zahraničí, a pokud je mi známo, není u nás běžně dostupná.

svatost přisuzovaná jednotlivým misionářům a účinnost jejich úkonů (zázraků). Již prvá strategie znamenala výrazný ústupek křesťanské nadřazenosti a uznání čínské vzdělanosti.

Začátky

Není doloženo, kdy bylo křesťanství poprvé hlášáno v Číně. Z dávné historie je apoštol Tomáš první, o kom se v této souvislosti hovoří, jde ovšem o pouhé zkazky. Křesťanství se bezpochyby na východ šířilo: hodně křesťanů, ačkoli šlo vždy o víru menšiny, bylo v Mezopotámii, Persii a střední Asii, ale už v polovině 7. století uvedli Arabové do těchto oblastí islám.

Evidence o působení křesťanů v Číně je z doby Tchangů (618-907), která byla tolerantní vůči cizincům a jejich náboženstvím. Zachovala se nestoriánská stéla z roku 781 a rukopis *Písně o svaté Trojici*, nalezený v Tun-chuangu. Císařské edikty se o nestoriánství zmiňují v letech 638, 745 a 845 a pokaždé je jako kacířství² zakazují. Po zpusťování Kantonu roku 878, který byl střediskem cizineckých komunit v Číně, nestoriánství vymizelo, aniž zanechalo stopy v čínském myšlení. Za Mongolů byla čínská říše otevřena cizincům a nestoriánství proniká opět jako víra cizí komunity. Roku 1275 se usídlil nestoriánský metropolita v městě Kambaluk, pod dohledem císařského úřadu. Těž v Jangčou, důležitém obchodním centru, žili nestoriáni.

V katolickém světě 13. století vznikly dva významné misijní řády, františkáni a dominikáni. Počínaje rokem 1245 vyslal papež Inocenc IV. z obavy před mongolskými nájezdy třikrát misie do Číny, aby získal více informací o Mongolech. Žádná z nich ale nedokončila svou pouť. Do Číny pronikali jen obchodníci, pravděpodobně v nezanedbatelném počtu. Až na přelomu 13. a 14. století působil v Číně františkán Giovanni Montecorvino a po něm v první polovině 14. století další. Roku 1368 nová dynastie cizince vyhnala.

Období 1552 – 1839

V těchto dobách byl vstup cizinců do Číny velmi omezován a šíření jakýchkoli učen z jejich strany bylo v podstatě zakázáno. Proniknout do Číny se podařilo vedle františkánů a dominikánů i neúnavným jezuitům, jejichž misie dokázaly uhájít svou existenci po celé 17. století, i když ani oni se nevyhnuli perzekucím (například v letech 1665 až 1671 byli trpěni jen v Kantonu). Jejich činnost byla zastavena papežskou bulou z roku 1742, která ukončila stoletou kontroverzi o směšování katolického a konfuciánského rituálu. Děje této relativně početné misie jsou dosti známé. Zásluhu na tom má zajisté i ta skutečnost, že právě tito misionáři seznámili Evropu s čínskou kulturou. V rovině kulturní tedy působili jako určitý bumerang,

2 Čínský termín „sie“ znamená heterodoxní, nemravný.

což rozhodně nebylo jejich prvotním záměrem. Jezuité získali zájem a sympatie vyšších vrstev čínské společnosti, ale relativně velmi málo konvertitů. Upřímnými křesťany se stali pouze Číňané, které mohli misionáři vychovávat od dětství ve svých školách.

Katolické misie v období do poloviny 18. století ve svém základním poslání vlastně neuspěly.³ Přivádějí nás ale k otázce vlastní konverze, která dříve nebo později vyvstane jako základní problém při posuzování misíí obecně. Zdá se totiž, že většinou jde o pouhé nasazení křesťanské symboliky na místní náboženské zvyklosti. Konvertité si přisvojí vnější symboliku a zachovávají si své původní nazírání. Jde vlastně o protiklad rituálu a víry. Měřítka skutečné konverze je dáno tím, jak dalece rituál a víru spojujeme. Přísně vzato by konverzí měla být jen konverze duše, nebo – v čínštějších vyjadřování – srdce.

Jako příklad „plošné“ konverze založené především na rituálu poslouží následující příběh. Otec Etienne Faber (1597 Avignon – 1657 provincie Šen-si), působil jako jezuitský misionář na čínském venkově při horním toku řeky Chan. Roku 1630 přijel do Makaa, roku 1635 byl vyslán do Šen-si, kde proslul jako asketa, léčitel a konatel zázraků. Modlitbami a svěcenou vodou dvakrát zažehnal kobylky (ty se poprvé vrátily pro neposlušnost vesničanů ve věcech víry). Jeho hrob se stal poutním místem křesťanů i nekřesťanů (je zachován popis poutě ještě z roku 1873), jeho relikviím se poutníci klaněli a ještě roku 1935 se hovořilo o jeho zázracích. Ale jakou formou byl takto oslavován? V dobovém životopise Fabera se praví, že dokázal přejít po vodě řeku, míval extatické stavy, předpověděl dobu své smrti atd. To všechno jsou nadprůměrné, ba nadlidské schopnosti, kterými se v čínském folklóru honosí buddhističtí světci. Když o něm psali současní misionáři, zmiňovali se o něm jako o „fang-tchu-ti“, což je termín označující čínského lokálního bůžka. Evropský cestopis z roku 1935 popisuje pagody podél cest, kde je Faber vyobrazován ikonograficky jako bodhisattva, s tygrem u nohou: když se totiž usídlil v Šen-si, tygři opustili kraj. Číňané ho tedy jako světce bezpochyby přijali, ale rozhodně to nezměnilo jejich tradiční náboženské cítění.

Jezuité působící v Číně zůstali v teritoriu i po zákazu misíí roku 1742, ba i po zrušení samotného řádu roku 1773. Ti, kteří působili u dvora za éry Čchien-lung (1736-1796), byli dále císařem ve svých dvorských (tj. nemisijních) funkcích podporováni, dokud postupně nevymřeli. Za této žalostné situace opětovně žádali Ludvíka XVI. o řešení, až konečně Svátá kongregace pro šíření víry (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) vyslala roku 1783

3 Z českých badatelů se jimi zabývali nejvíce Zdeněk Kalista (*Cesty ve znamení kříže*, Praha: Evropský literární klub 1941) a Josef Kolmaš, který v roce 1995 vydal překlady úplné korespondence jezuity Karla Slavíčka.

lazaristy, kongregaci světských kněží, kterou založil sv. Vincent z Pauly s hlavním posláním pečovat o chudé. S takovým zaměřením nebyli nevhodnější pro převzetí jezuitského díla v Číně. Nicméně když roku 1784 dorazili do Pekingu, byli vyzbrojeni nejlepším odhodláním a u dvora pak působili též jako učenci.⁴ Vazba na Francii byla však katolické misii osudná. Francouzská revoluce katolictví nepřála, za Napoleona bylo málo peněz i lidí a misie až do roku 1820 (resp. 1830) upadala.

Rovněž podmínky v Číně se horšily. Sociální poměry se v druhé polovině 18. století natolik vyostřily, že začala propukat živelná povstání. Ta působila všeobecný chaos, jimiž misie trpěly tak jako všichni ostatní, navíc vyvolávala nedůvěru státu vůči „sektám“. Tak např. po potlačení rozsáhlého povstání v provincii Šan-tung roku 1774 následoval zákaz a persekuce všech náboženských sekt, nejen té, která povstání zosnovala. Jindy přivolali persekuci sami misionáři, a to spory ať už vnitřními, nebo s prostým lidem. Roku 1781 nedošlo ke shodě při obsazení biskupské stolice. Čínské úřady zapověděly lidu vycházet do kostelů. Po incidentu roku 1784, při němž zahynuli čtyři portugalští kněží, byla vyhlášena ještě přísnější persekuce, další proběhly v roce 1805 v Pekingu, v roce 1811 v Šen-si atd. Tyto rané persekuce však málokdy vrcholily popravou misionáře. Vlastně je s podivem, že čínské úřady v dobové atmosféře vůbec nechaly katolické misie přežít. Snad pomohlo to, že existoval určitý, byť malý počet domorodých kněží; nešlo tedy o cizí komunitu. Z hlediska misijního představují důležitý element. Domorodí kněží se školili zprvu v Manile u dominikánů nebo v Makau u lazaristů, od roku 1815 byla v Pekingu kolej francouzská (lazaritská) a portugalská.

Tou dobou byli katoličtí misionáři již roztroušeni mimo města po čínském venkově, ale jejich přesný počet není znám. Křtili (včetně mnoha umírajících dětí), pečovali o výuku chlapců i dívek, o výchovu nových kněží, překládali modlitby a písně. O jejich finančním hospodaření je bohužel zachováno příliš málo dokladů. Víme, že cesta do Číny byla nákladná, živobytí v Číně velmi levné. Peněžní podpora z Evropy přicházela, ale v omezeném měřítku. Misionářům tedy nezbývalo, než aby hospodařili nejručnějším způsobem přímo v teritoriu. Pro názornou představu uvedeme dva běžně praktikované extrémy. Čínské úřady poskytovaly misionářům platy za vyučování dětí (např. v 18. století v provincii S'-čchuan 18 taelů ve stříbře za rok), jezuité zase zašli ve své přizpůsobivosti k čínským mravům tak daleko, že půjčovali peníze. Nejzávažnějším výsledkem těchto misíí byl však transcivilizační vliv na evropskou kulturu.

Zbývá učinit poznámku o činnosti ruské pravoslavné církve. Roku 1685 po dobytí sibiřské pevnosti Albazinu přivezli Číňané do Pekingu 31 zajatců

4 Poslední jezuitský dvořan Pires umírá roku 1838 (poslední držitel úřadu astronoma, založeného Riccim).

a umístili je jako nesvobodné služebníky (tzv. boei) u mandžuských šlechticů. Mezi nimi byl i kněz Maxim Leontjev, který zařídil kapli, sloužil mše a brzy získal uznání metropolitů z Tobolska. Po Leontjevově smrti vyslal Petr Veliký na jeho místo velekněze Hilariose s devíti společníky. Roku 1727 podepsali Rusové a Číňani v Kjachtě smlouvu, která obsahovala regulace obchodních a diplomatických vztahů a mezistátních hranic. Stanovila, že v Pekingu bude trvale dům pro čtyři kněze a šest studentů, v případě studentů jen na dobu studia čínštiny a mandžuštiny. Tato instituce bude vydržována oběma vládami. Pravoslavné misii nešlo tedy o obracení Číňanů na víru a také žádnou podobnou činnost mezi Číňany nevedla (s výjimkou kvalitních překladů Písma), ale o službu počestným z Ruska a vedení koleje pro ruské studenty. Vzhledem k tomu, že ale byla pod ochranou čínských úřadů a nedávala misijní činnosti podnět k rozruchu na veřejnosti, trvala stabilně až do 20. století. V té době již vyrostla v důležité křesťanské centrum. S vývojem doby bylo sídlo pravoslavné misie přeměněno na ruské, resp. sovětské vyslanectví.

Počátky protestantských misí (1807 – 1839)

Od počátku 19. století dochází k obrovské protestantské misijní expanzi z Evropy. Důvodem byla proměna západní civilizace, vyvolaná především průmyslovou revolucí. I katolíci, podníceni navíc myšlenkami romantismu, se začali z vlastní iniciativy obracet k Číně: roku 1822 působila francouzská společnost *L'oeuvre de la propagation de la Foi*, posílána roku 1834 společností *L'oeuvre de la Ste Enfance*. Během 19. století se přidávali i katolíci z Německa, Rakouska, Belgie, a koncem století i z USA. Ale protestanti byli zjevně vyzbrojeni mnohem větším entuziasmem, který snad plynul z erupce různých evangelických hnutí v té době. V souvislosti s misími v Číně šlo především o hnutí Probuzení (*Awakening*) v Anglii a v anglických koloniích v Americe. Na rozdíl od katolíků se v Číně méně soustředili na samotnou teologii a dbali více na duchovní a morální osvětu. Při obracení na víru kladli důraz na individuální náboženský prožitek získávané osoby; sami totiž vycházeli z přesvědčení, že nejhlubší víra pramení ve vlastní konverzi po období hříchu. V neposlední řadě pomohla protestantským misionářům i ta významná skutečnost, že na rozdíl od většiny katolických kolegů nebyli spjati se státní autoritou země, odkud vyšli.⁵

5 I když se obecně přiznává protestantům v Číně větší zdar nežli katolíkům, mějme na paměti, že literatura, z které toto pojednání čerpá, většinou vzešla z pera autorů protestantské proveniencce. Katoličtí autoři by jistě leccos rádi komentovali odlišně. Pro oba proudy byla práce v terénu velmi náročná a přinášela málo plodů.

Čína se počátkem 19. století přítomnosti cizinců bránila. Katoličtí misionáři byli perzekuováni, další příchozí měli zakázaný vstup. Činnost obchodníků byla zas omezena jen na zprostředkovatelské agentury v Kantonu, tzv. faktorie. Jediná cesta, jak se noví protestantští misionáři mohli tehdy do Číny dostat, vedla přes tuto obchodní enklávu. Bylo to hazardní podnikání, neziskové a bez možnosti návratu. Ti, kteří se k němu odhodlali, si většinou vydělávali na živobytí jako tajemníci a tlumočníci v obchodních nebo podobných společnostech. Misijní činnosti se museli věnovat ve zbyvajícím čase.

Nejdůležitějším nástrojem šířitelů evangelia mělo být Písmo. První překlad bible do čínštiny a jeho tisk byl složitě zhotoven v letech 1811-22 Britem Marshmanem a jeho čínskými pobočníky v Indii. Současně vytvořil hodnotnější překlad Robert Morrison, jeden z nejproslulejších misionářů své doby. Narodil se v Anglii roku 1782 a jako člen *Londýnské misionářské společnosti* přicestoval 1807 do Kantonu, kde pracoval jako tajemník britského vyslance. Do roku 1819 připravil překlad Starého a Nového zákona, první křest vykonal 16. 7. 1814. Za dvacet pět let svého působení v Číně obrátil na víru celkem deset Číňanů. Výsledky jeho práce v Číně jsou příkladnou ilustrací úspěšné misie, tak jak ji chápali protestanté.

Významným misionářem z doby o málo pozdější byl Charles Gutzlaff, narozený roku 1803. Roku 1844 založil tzv. *Čínský svaz (Chinese Union)*, který zaměstnával (za plat) čínské evangelíky pro práci v provincii Kuang-tung. Přecenil však odhodlání těchto Číňanů, jejichž výkon byl vlažný anebo vůbec žádný a netrval dlouho. Gutzlaffova metoda nebyla významná tím, že by rozšířila řady čínských křesťanů, prozkoušela však hojně diskutovanou metodu a přesvědčivě doložila, že pokud se má v Číně užít, pak jen s nejvyšší obezřetností.

Koncem třicátých let 19. století pracovalo již v Číně více protestantských misionářů, stále především v Kantonu. Působili asi na sto domorodých komunit a kromě toho se oddaně věnovali různým formám filantropické činnosti. Nadále překládali a vydávali Písmo. To vše se dělo opatrně a potichu, aby nepopudili čínské (v Kantonu) a portugalské (v Makau) autority. Stále více těchto lidí se průběžně snažilo všemi možnými způsoby proniknout do vnitrozemí. Jejich konání se stalo dobrou přípravou (z hlediska aklimatizace či ovládnutí jazyka) pro další období, které bylo politicky mnohem příznivější.

Po opiových válkách

Vítězství Britů nad Číňany v První opiové válce otevřelo misionářům kvalitativně zcela odlišné možnosti. Využili jich do té míry, že se hovoří o „křesťanské okupaci“ Číny po roce 1840. Hybnou pákou byl dodatek k Nankingské smlouvě, v němž si roku 1844 vyžádala Francie klauzuli

o náboženské snášenlivosti. Znamenalo to i právo stavět kostely v otevřených přístavech.⁶ Misionáři tak jako všichni cizinci však nesměli nadále nakupovat statky a cestovat do vnitrozemí. Další uvolnění přinesl císařský edikt z roku 1846, odvolávající všechna dosavadní nařízení proti katolíkům.

Tyto zásahy měly okamžitý vliv na rapidní ozdravení katolických misí, jejichž členové se stěhovali na své upadající základny a snadno oživilo již dříve vybudovanou síť. Jednotlivé řády pak sídlily v různých částech čínské říše: Lazarité se snažili na severu (včetně Pekingu) a nezanedbatelná byla jejich činnost v Mongolsku (od roku 1817). Františkáni působili v Chu-nanu a v provinciích podél Žluté řeky Chu-pej, Šan-tung, Šan-si a Šen-si, *Société des Missions Etrangères* v Mandžusku a ve vzdálených provinciích Kuang-tung a Kuang-si, obnovení jezuité hlavně v provincii Ťiang-si. Výčet není úplný. Celé katolické území bylo rozděleno na vikariáty, prefektury a nezávislé misie, mezi nimiž bohužel nebyl dostatek vzájemných kontaktů: vše se vyřizovalo přes římské ústředí.

Protestanti naproti tomu v Číně teprve začínali (pečovali asi o stovku kongregací), ale nárůst jejich příznivců byl proporčně vyšší než u katolíků. Snažili se totiž při své práci dotýkat více a všestranněji čínského života, přizpůsobit se poměrům v čínské rodině (klanu) a jejich životnímu stylu. Hojně tiskli propagační knížечky (významně se dokonce zasloužili o modernizaci čínského knihtisku v té době). Na rozdíl od katolíků také různě experimentovali se šířením víry (což Řím výslovně zakazoval); zaměstnávali například pro své účely agenty znalé jazyka a prostředí. Snažili se přes různost svých církví o jednotu a koordinaci akcí, což vyvrcholilo konferencí roku 1890.

Jaká byla čínská reakce na tuto expanzi? Číňané chápali katolíky a protestanty jako dvě soupeřící náboženství a pojmenovali je názvy, které implikují odlišné přístupy. Katolictví je Učení Páně nebes (*Tchien-ču ťiao*), reformované proudy spadají pod jednotné označení Učení Ježíšovo (*Ťi-tu ťiao*). Konflikty mezi čínskými vyznavači nejednou přerostly ve fyzické násilí, například roku 1891 sekta *Caj-li* v Džeholu v pomstě zabila všech 300 katolíků žijících ve vsi San-š'-ťia-c'. Za silně proticizinecky laděného císaře éry Sien-feng (1850-62) byli navzdory úmluvám o toleranci misionáři zatýkáni, ale dělo se to poměrně málo. Práce ve vnitrozemí byla nicméně nebezpečná, protože tolerance čínských úřadů závisela na různých císařských ediktech. V 50. letech minulého století přišli za perzekucí o život pouze (*sit venia verbo*) čtyři misionáři.

6 Po První opiové válce byla uzavřena smlouva v Nankingu, již Číňané mj. otevřeli pět přístavů (Amoy, Šanghaj, Kanton, Fu-čou a Ning-po) pro obchod s cizinou (rozuměj zejména pro obchod s opiem). V těchto přístavech se směli cizinci ve vyhrazených lokalitách usazovat a nespádali pod čínskou jurisdikci.

Podepsáním smlouvy po Druhé opiové válce roku 1858 se otevřela města a byl povolen obchod na hlavní říční tepně Jang-c'. Cizincům bylo dopřáno cestovat po říši, v hlavním městě byly vybudovány stálé diplomatické mise. Roku 1861 byl zřízen jejich protějšek, tzv. *Cung-li ja-men*, pod jehož agendu spadaly zahraniční záležitosti. Opětne byla garantována tolerance a dokonce i ochrana jak misionářů, tak věřících. To podnítilo další snahy křesťanských církví a zabezpečilo podmínky pro pronikání západní kultury, kterou tyto církve představovaly, do Číny.

Dvoječnost misijních úspěchů stvrzuje povstání Tchajpchingů, které zachvátilo Čínu v letech 1852–64.⁷ Přes volnost, s níž vůdce povstání Chung Siou-čchüan interpretoval biblické učení, nelze hnutí charakterizovat jinak než jako křesťanskou sektu. Tchajpchingové chtěli vojensky zničit ďábla, kterého představoval téměř každý, kdo se k nim nepřidal. Zkázonosné boje mezi zfanatizovanými Tchajpchingy a císařskými vojsky i pozdější zkorumpovanost samotných tchajpchingských princů těžce poškodily křesťanské renomé v Číně. Důsledky se nedotkly protestantů, kteří teprve začínali, zato citelně poškodily katolíky sídlící mimo bezpečí otevřených přístavů. Bili je jak Tchajpchingové, tak císařští. Po vítězství Čchingů se znovu stávali terčem odvety pro podobnost svého a tchajpchingského učení.

Období 1860 – 1897

Pro toto období je typické usilovné a ničím nezdržované pronikání katolických i protestantských misí, které počtem předčily dokonce i obchodníky. Mezi katolíky se objevilo mnoho nových řádů. Zatímco roku 1870 se počet čínských katolíků odhaduje asi na 400.000, o dvacet let později to bylo již půl miliónu věřících, nad nimiž bdělo 639 misionářů a 369 čínských kněží. Všichni měli být zcela pod kontrolou misí, závislých na smlouvách z let 1844 a 1858 a na podpoře francouzské vlády. Jejich konvertité byli z nízkých a opovrhovaných řad společnosti. Mezi mnohými představiteli ze Svaté kongregace pro šíření víry panovala skepse, zda se podaří zformovat čínské kněžstvo. Byli to také katolíci, kteří se nejčastěji dostávali do vyhrocených a nebezpečných konfliktů s čínským obyvatelstvem. To proto, že katolické mise zůstávaly izolovány a špatně informovány o tom, jaká Čína je a co se v ní děje. Nejtragičtěji skončil incident v Tiencinu roku 1870. Město si čerstvě pamatovalo rabování cizích armád v nedávné opiové válce. Netaktická byla stavba kostela Panny Marie Vítězné (sic!) na místě bývalého buddhistického chrámu. Při kostele byl vybudován sirotčinec a když vypukla v červnu v městě epidemie, jeptišky sbíraly nemocné děti, dokonce je i ku-

7 O tomto povstání existuje nesčetná literatura, u nás dostupná je např. velmi podrobná a objektivní *La Révolte des Tai-ping* od Jacquesa Recluse, Paris: Le Pavillon 1972.

povaly, aby mohly spasit křtem jejich duše (někteří místní toho využili a kradli děti, aby na jejich prodeji vydělali). Většina populace však pojala podezření, že jeptišky děti shánějí proto, aby z různých částí jejich těl mohly vyrábět účinné drogy. To byl dost běžný lidový výklad některých těžko pochopitelných misionářských aktivit. Aféra skončila násilím, při kterém přišlo o život všech deset jeptišek, tři Francouzi včetně konzula a tři Rusové, které dav za Francouze považoval, a také třicet čínských konvertitů. Za tento i za jiné incidenty Čína platila odškodným a vynucenými popravami viníků. S každým takovým ponížením však rostla její nevole vůči širitelům křesťanství.

Metody protestantů, tj. kázání s důrazem na osobní kontakt a šíření jejich učení ve srozumitelném výkladu tiskem, byly přijatelnější. Působili v populárních kaplích: to často bývaly obchůdky pronajaté na hlavní třídě, kde misionář a případný asistent informovali o Evangelii a odpovídali na otázky z řad posluchačů. Nešlo tedy o žádnou utajovanou činnost, na kterou byly čínské úřady pochopitelně citlivé. Mimo otevřené přístavy ostatně žádali úřední povolení, které jim bylo zárukou bezpečnosti. Také svou činnost zaměřovali praktičtěji. Soustavně zakládali školy (základní i vyšší), bohatší o lákavou výuku jazyků.

Ačkoliv jsou protestanti známí jako zakladatelé škol, ve skutečnosti měli v počátečním období (tj. v letech 1840-77) o školství malý zájem. Až na konferenci konané roku 1877 bylo poukázáno na prospěšnost a nutnost otevírání škol, do kterých by měly přístup i dívky (čínská vláda zavedla povinné základní vzdělání pro dívky až v roce 1907) a kde by se vyučovalo též cizím jazykům. Hned na konferenci byla zformována komise na spisování učebnic a celá akce se dala v chod. Největší přínos byl v zakládání vyšších škol, dokonce i vysokých (byť jejich úroveň byla nízká); roku 1879 založili anglikáni v Šanghaji Svatojanskou kolej, roku 1888 američtí metodisté univerzitu v Nankingu a Pekingu. Protestanti se nenahraditelně zasloužili o lékařství. Tato činnost byla organizována od roku 1838, kdy založil obětavý Američan Peter Parker Lékařskou misionářskou společnost v Číně (*Medical Missionary Society in China*). Zaváděla ambulantní léčbu západní lékařskou metodou, pořizovala překlady odborných studií a organizovala školení domorodých lékařů v západní medicíně. Později byly zakládány i misijní nemocnice. Neměli bychom opomenout ani jednorázové zásahy, mezi něž patřila pomoc při potírání hladomoru v letech 1876 a 1877. Protestanti také otevřeně vystupovali proti návyku kouřit opium a proti svazování nohou do „zlatých lilí“, proti konkubinátu a infanticidě. Překlady pořizovali do čínštiny klasické i hovorové, celkem do jedenácti dialektů. Díky importované pokročilejší technice mohli použít při vydávání překladové literatury pohyblivých tiskařských typů, které byly při zachování tradiční technologie pro znaky méně vhodné než tiskařské desky. V této

době nešlo už pouze o překlady z bible, ale také o naučnou, převážně technickou literaturu, vlastní časopisy (např. Čung-si ťiao-chuej pao, Setkání Číny se západem) apod. Protestanti byli obezřetnější při „nábore“ členů do kongregací a při povolování přijetí svátosti. Roku 1853 bylo údajně jen 350 přijímajících, ale do roku 1893 vzrostl jejich počet na 55.000, hlavně v provinciích na jižním pobřeží, tedy Če-ťiang, Fu-ťien a Kuang-tung. Pro rok 1900 se uvádí cca 100.000 přijímajících, což pro srovnání byla sedmina celkového počtu čínských katolíků. V Číně působilo 3455 cizích protestantských misionářů a 300 čínských pastorů.

Zbývá zmínit se o velmi úspěšném, třebaš kontroverzním misionáři, kterým byl James Hudson Taylor. Od 1854 pracoval v Šanghaji pro Společnost pro evangelizaci Číny (zrušena 1860). Pro nemoc se vrátil do Anglie (v letech 1860 až 1866), kde založil proslulou Misii pro čínské vnitrozemí (China Inland Mission). Ve srovnání s ostatními protestantskými misemi bylo jeho hnutí teologicky mělké: hlavním cílem bylo spasit duše. Nicméně když se roku 1866 vrátil s dvaadvaceti společníky do Číny, setkal se s mnohem příznivějšími okolnostmi. Během 70. let se Misie pro čínské vnitrozemí rozšířila do 18 provincií (to je prakticky celá Čína) a vybudovala 260 misijních stanic. V roce 1895 pracovalo pro misii 641 misionářů, mezi nimi i osoby poměrně nevzdělané, a 462 čínských asistentů. Jejich rychlý úspěch vděčil za mnoho kooperaci, jaká byla u ostatních misí nevídaná. Četným kritikům této misie ale vadí i skutečnost, že zůstali mimo církevní organizaci a postupovali neoficiálně a nekontrolovaně. Přesto se nesmazatelně zapsali do dějin křesťanství v Číně tím, že se z nich vyvinula moderní národní protestantská církev *San-c' chuej* (tj. Společnost pro trojí soběstačnost: finanční, řídicí, šířící).⁸

Dvacáté století

Na přelomu století zachvátilo severní Čínu povstání boxerů, které mj. pronásledovalo cizince a křesťany. Po porážce je vystřídal teror vítězných cizích vojsk. Nově nabytého mocného postavení mnohé misie využily pro svou práci. A tak roku 1907 má Čína asi milión katolíků, třebaže mnoho konvertitů bylo nominálních. Katolíků bylo vždy početně více než protestantů, a to jak mezi Číňany, tak mezi misionáři. Neměli ani nepřímý, ani přímý vliv na sílící národní hnutí. Třebaže po 1. světové válce jsou v Číně už asi dva milióny katolíků, napořád jde většinou o prosté rolníky. Protože po roce 1918 chyběly duchovní posily z Francie nebo Belgie, vyslal Vatikán irské a americké misionáře; to přineslo určitou změnu a ozdravení. Francie

8 Tuto taktiku uvedl Henry Venn (1796-1843) z Church Missionary Society a Taylor ji od něho přejal.

ale nadále ovládala misie politicky. Bránila například navázání diplomatických vztahů Číny s Vatikánem, kde o ně usilovali od roku 1886 (byly navázány až v roce 1943). Dalším závažným problémem byla převaha cizinců mezi katolickým kněžstvem, a to nejenom početní: zhoubnější bylo, že čínští kněží byli „podřadného ranku“. Roku 1915 proto přistoupil Vatikán k reformě čínských misí. Ani ta se nevypořádala s jistou zkosnatělostí a nedostatkem taktu.⁹

I protestanti prošli po roce 1890 obrodou, k níž dal podnět myslitel Albrecht Ritschl. Následoval příval nadšených Američanů na přelomu století, založily organizace YMCA roku 1889 a YWCA roku 1899. I protestantské misie získaly výhody díky vítězství nad boxery. V dodatku k mírové smlouvě v roce 1903 byla např. klauzule, která povolovala nákup půdy i protestantským misionářům. Dva roky poté bylo v Číně evidováno 36 protestantských církví s dobrou vzájemnou spoluprací. Zrodila se snaha o vy-

Anonym
Otcové jezuité křtí pohanské Mongoly 17/18 st.
NG graf. sbírka R 104 956 neg. 137238
2x zvětšeno

9 Snaha o modernější pojetí se šffila již dříve, např. roku 1907 papežskou encyklikou *Pascendi Dominici Gregis*. Ta ale neměla vliv na misie v Číně.

tvoření čínské národní církve. Roku 1912 ji jako první založili čínští anglikáni (*Čung-chua šeng-kung-chuej*). Za deset let (1922) se konala Národní křesťanská konference. Ve 20. století dochází k počínštění protestantských církví a k značnému růstu vyznavačů. Na početnost se však doplácelo tím, že mezi skutečnými věřícími přibývalo stále více „křesťanů za rýží“, to znamená osob, které se za různé formy sociální výpomoci přizpůsobily požadavkům misionářů. Jsou doloženy anekdoty, jak tito lidé žádali pomoc od několika církví bezmála v jednom dni; to nevypovídá ani tak o čínské náboženské smířlivosti, jako spíše o nesmírné sociální zbědovanosti. Ve 20. letech byla Čína zmítána krutými boji mezi tzv. militaristy čili generály, kteří svou zvůli reagovali na neexistenci schopné centrální moci po roce 1916. Severní tažení v letech 1926-28 sice zemi sjednotilo, ale i ono znamenalo válku a z ní plynoucí chaos a násilí. Velitel tažení generál Čankajšek sympatizoval s protestantským učením (roku 1930 konvertoval k metodistům), proto někteří jeho protivníci protestanty pronásledovali. (Je například doloženo, že komunisté vodili v maškarách misionáře po dobytých městech.) Lze jistě namítnout, že doba po pádu císařství byla loupežná a nejrůznější dobyvatelé stříleli každého, kdo se vymykal standardu. Jen někdy se stalo, že se zaměřili vysloveně na křesťany. Ve srovnání s dlouhým výčtem zabitých misionářů je to však pouze slabá útěcha. Bezprostřední ohrožení života vedlo k citelnému úpadku protestantských misí ve 20. letech. V roce 1926 působilo ve vnitrozemí jen 500 misionářů z původních osmi tisíc. Po sjednocení Číny v roce 1928 zůstalo 4375 misionářů, to znamená, že úpadek z předchozích let nebyl nikdy vyrovnán. Protestanti ale nikdy nevymizeli z měst a z pobřežních oblastí. Ani situace na území ovládaném Čankajškem se však pro ně nevyvíjela příznivě, a to kvůli nacionalismu, který byl součástí programu jeho strany, Kuomintangu. Od roku 1924 například sílí hnutí proti křesťanským (tj. cizím) školám, jakkoliv trpké se to může zdát. Vlnu protikřesťanského hnutí podnítilo i krvavé potlačení studentské demonstrace britským bezpečnostním oddílem v květnu 1925 v Šanghaji.

Tentýž nacionalismus vedl ale čínské věřící k postupnému formování národních církví a sekt, zvláště pak ve 30. a 40. letech s nástupem již dozrálé, ale stále poměrně radikální generace 4. května, která spoléhala i ve věcech křesťanské víry sama na sebe a odmítala dominanci cizích misionářů. Bylo to možné jen u protestantů (katolíci spadali pod papežskou autoritu). Zásadní roli zde nutně sehrála výchova těchto nacionálně orientovaných věřících. Za konsolidace Čínské republiky bylo v Číně třináct křesťanských univerzit s 9000 protestantskými a 3000 katolickými studenty. Protestantští absolventi bývali zdárnější: 35% z nich se dostalo do *Who's who* z roku 1931. Naopak čelní vzdělanci, kteří prošli katolickou výchovou, často v zralém věku z církve vystupovali (např. Ma Siang-po, žil v letech 1840-1939). Šlo

o pozoruhodné úspěchy v době, kdy intelektuálové obecně tíhli spíše k marxismu než k náboženství. V polovině století mívala Čína na mezinárodních křesťanských konferencích nejpoměrnější delegace.

Není nepodstatné, že za kuomintangské republiky stále častěji vznikají a jsou tolerována i lidová evangelická hnutí. Velký ohlas si získal Barnabus Tung, který měl od roku 1905 vize a později založil *Církev opravdového Ježíše*. Množství následovníků si získala sekta *Siao-čchün* (Stádečko), kterou založil Ni Tuo-šeng (Watchman Nee), narozený roku 1903. Roku 1921 vznikla ve vsi Ma-čuang v provincii Šan-tung církev *Ježíšova rodina*, komunita orientovaná na společnou výrobu a přísný rodinný život. Příklady nezávisle vznikajících sekt bychom mohli jmenovat více – po této stránce misie svou roli naplnily.

Na závěr je třeba konstatovat, že nejdále pronikli misionáři jako průkopníci západní osvěty, zejména na poli sociálním a technickém, a že navzdory intenzitě misionářského působení zůstala křesťanská víra v Číně vždy jen okrajovou záležitostí. Důvody jsou často spatřovány v odlišnosti dvou vytržbených civilizací, čínské a západní. Jiný je výklad samotných misionářů, kteří hledali příčinu v samotném předmětu svého zájmu, tedy Číňanech. Mezi misionáři v Číně byli prý pesimisté, kteří hluboce vnímali pověřčivost a ateismus mezi lidem a vcelku pochybovali o možnosti konverze, a optimisté, kteří naopak tvrdili, že Číňany lze na víru obracet zvláště lehce díky jejich tendenci prosazovat „přirozený rozum“. Z historického pohledu zde působily i další neblahé okolnosti: země, v níž misionáři v letech 1842-1949 volně šířili svá učení, byla slabá a demoralizovaná, a to znevýhodňovalo jejich práci. Jejich akce nebyly z různých důvodů u většiny Číňanů (včetně těch obrácených) nikdy v oblibě. I dnes právem pohlížejí Číňané na historii misí jako na součást kolonialismu.

Poznámka k současné situaci¹⁰

Komunistický program, který v rámci „feudálních pověr“ potíral i náboženství, se s křesťanstvím nesmlouvavě vypořádal. Misionáři zmizeli hned při pozemkové reformě roku 1950: byli totiž vlastníky půdy. Za kolektivizace koncem 50. let a zejména za kulturní revoluce (1966-76) byla náboženství prakticky vymýcena. Statistika chybí. Jestliže se dnes náboženské cítění navrácí, je jednak pozměněné, jednak se stále jedná o nesmělé tendence. Pochopitelně větší naděje na regeneraci mají místní náboženství – buddhismus, islám apod.

10 Čerpáno z *China News Analysis*, čtrnáctideníku vycházejícího v Hongkongu, od jara 1994 na Taiwanu. Podrobně monitoruje události, které se týkají mj. náboženského života v ČLR.

Asi od roku 1972 se hovoří o znovuzrození křesťanské víry v ČLR. Státem tolerovaní katolíci, tj. ti, kteří nejsou poslušni papeže (diplomatické vztahy s Vatikánem byly přerušeny roku 1958), byli reorganizováni v roce 1980. Je jich tři a půl miliónu; neoficiálních (tj. těch, kteří papeže uznávají) se odhaduje na tři až deset miliónů. Oboustranná snaha o sblížení s Vatikánem trvá již patnáct let, ale zatím bez úspěchu. Semináře jsou v Pekingu a devíti dalších městech.

Počet protestantů byl roku 1987 odhadován na tři milióny. Podle skoupých informací soudíme, že se soustřeďují hlavně v provincii Če-ťiang. I oni byli roku 1980 reorganizováni, čímž se také ocitli pod státní ochranou a kontrolou. Jejich bohoslovecké koleje jsou v Nankingu, sedm větších a pět menších v dalších městech, např. Kchun-mingu. Protestanti vydávají vlastní, oficiální publikaci *Tchien-feng*. Kromě oficiální církve *San-c'-chuej* (v zahraničí spíše známá pod anglickým názvem *The Three Self Patriotic Movement*), existuje také mnoho neoficiálních lidových kultů, např. v Šantungu. Úřad na dohlížení nad sektami, který byl opětně zaveden roku 1982, konkrétně spravuje *San-c'-chuej*, dále buddhismus, islám a taoismus. Jiné sekty mají být registrovány, jinak jejich stoupencům hrozí vězení. Dodejme, že roku 1985 založili hongkongští Číňané tzv. *Amity Foundation*, která získává učitele (většinou angličtiny) a vysílá je do různých míst Číny jako skryté misionáře. Mnozí Američané se s takovým posláním vydali do Číny i neorganizovaně, převážně jako učitelé jazyků. Jde tedy o obnovu misionářské činnosti, podobnou začátku 19. století. Není snad třeba připomínat, že členové registrovaných protestantských sekt mají zákaz styku s cizinci.

SUMMARY

Protestant Missions in China

This article tries to fill in the gap concerning the notion of Protestant missions in China. For the sake of complexity, the history of Catholic missions is mentioned as a background to what has followed. The author briefly touches upon the Russian Orthodox mission, too. She further considers the question of conversion, as well as the difficulties foreign missions had encountered in China. Then, the development of Protestant missions is pictured, broken into three periods: the beginnings (1807-39), the new possibilities after the Opium wars, and the years of growth during 1860-1897. As for the 20th century, the author describes the negative impact of constant warfare on missionary activities in the twenties, and proceeds with the positive changes caused by Chinese nationalism in the following two decades. A note on the situation under the Communist rule concludes the article.

Ústav Dálného východu
FF UK
Celetná 20
110 00 Praha

LUCIE BOROTOVÁ